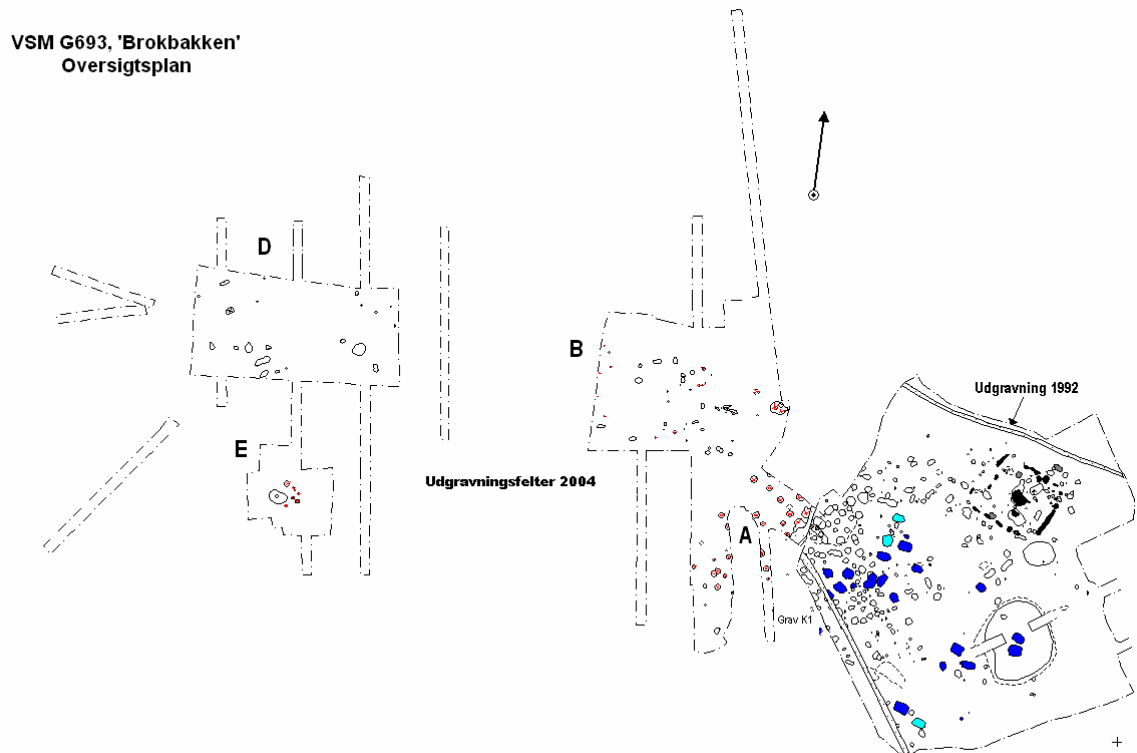

Brokbakken

- en samlingsplads? fra bronzealder og
- en gravplads fra ældre jernalder

Martin Mikkelsen og Mikael H. Nielsen

Viborg Stiftsmuseum

Bygherrerapport nr. 3

Bygherre: Bjerringbro Kommune

ISBN 978-87-87272-54-4

Indledning

Allerede i 1981 blev der lavet en lokalplan for et større område på *Brokbakken* lige syd for Bjerringbro. Ordet "brok" betyder grævling. Man kan derfor gætte på, bakken har fået sit navn, fordi grævlinge tidligere har boltret sig på bakken og de stejle slugter og skråninger, der leder ned mod Gudenådalen (figur 1).¹

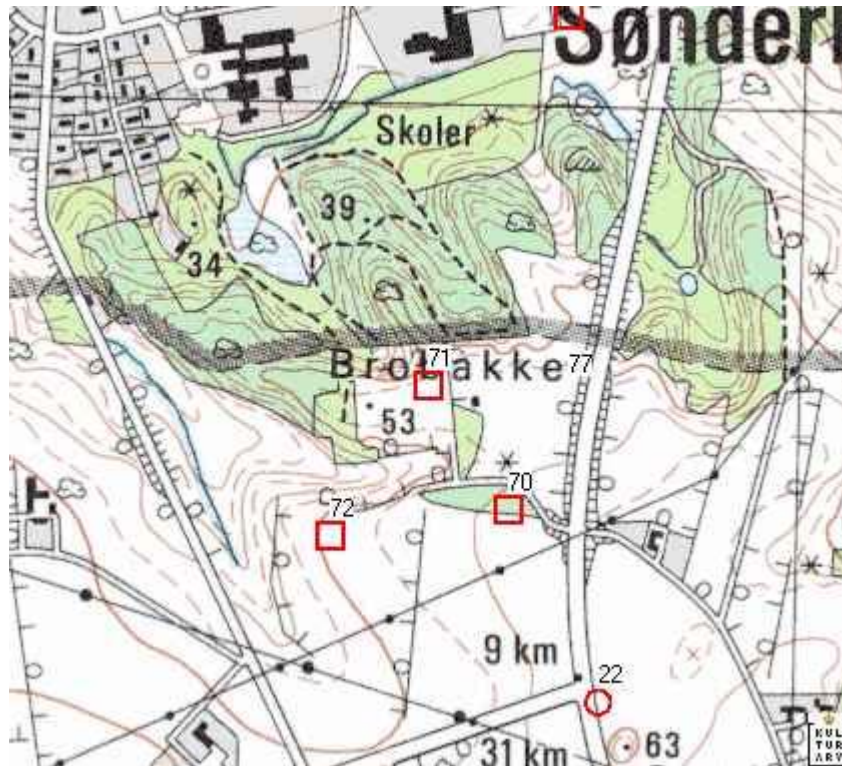
Figur 1. De oprindelige terrænforhold på og omkring "Brokbakke"

Der var i dette område ingen kendte fortidsminder, men lige syd for området havde der tidligere ligget flere gravhøje, hvoraf den nordligste i sin tid hed "*Sortehøj*" (nr. 22 på figur 2). Men fraværet af registrerede fortidsminder på selve Brokbakken har som så mange andre steder vist sig at være helt forkert.

Da anlægsarbejderne for alvor startede i 1990 begyndte fortidsminderne næsten at vælte op af jorden. I den nordlige del blev der hurtigt fundet spor efter såkaldte 'kogegruber' (nr. 71 på figur 2). Der er tale om mere eller mindre dybe huller, der i bunden har et sort, trækulfarvet askelag og derover som regel store mængder mere eller mindre ildsprængte granitsten. De antages som regel at have været brugt som jordovne til madlavning. Disse kogegruber er typiske for bronzealderen, men kendes også fra stenalderen og nogle steder også fra jernalderen.

¹ På nyere kort er navnet angivet som "*Brobakken*". Det kan skyldes, at en person ved udarbejdelsen af et af de nyere kort ikke har kendt den oprindelige betydning af ordet *Brok* og derfor har ment, at det var stavet forkert. Bakken ligger jo også oven for den 'nye' bro over Gudenåen, og hvad var så mere nærliggende end at tro, at det korrekte skulle være Brobakken.

I de første år var det især fundet af en gravplads fra ældre romersk jernalder (ca. 0-150 e. Kr.), der påkaldte sig opmærksomhed. De første grave blev opdaget da en lokal amatørarkæolog fandt opløjede lerkar, og snart skulle det vise sig, at der var mere end 20 grave. I disse grave fandtes mange lerkar, smykker af jern, bronze og glas. Ganske heldigt var bevaringsforholdene så gode, at knogler af både mennesker og dyr fra den ofrede mad var bevaret i nogle af gravene. Gudenådalens museum har i flere år haft udstillet en række af fundene fra disse grave, og den dag i dag kan man her se de første lerkar, der blev fundet på Brokbakken.

Figur 2. De arkæologiske lokaliteter på og nær Brokbakken.

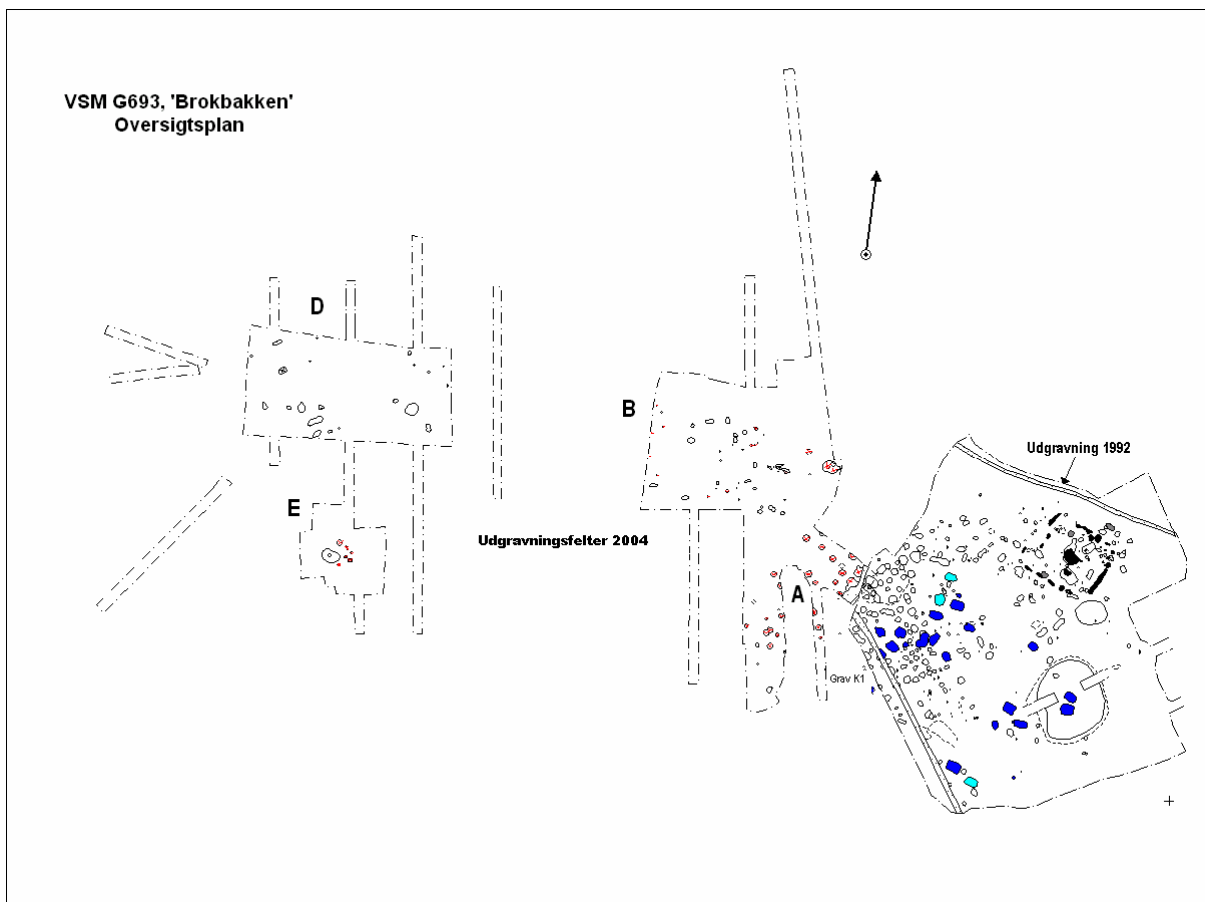
Set i lyset af de fine grave trådte de andre fund lidt i baggrunden indtil man i 1996 fandt flere rækker af kogegruber (nr. 72 på figur 2). På Brokbakken var den længste række 141m lang og rummede ikke mindre end 69 kogegruber. Sådanne kortere eller længere, lige eller buede rækker er fundet flere steder i det nordlige Europa. I en del andre tilfælde er der også fundet mange kogegruber, men uden at der tilsyneladende er noget system i placeringen. Disse rækker har i højere grad appelleret til arkæologernes fantasi end de steder, hvor man nok har fundet mange kogegruber, men uden noget system. Der har været mange forslag til tolkninger, der rækker lige fra rituelle aktiviteter til mere praktiske formål, hvor de menes at have været brugt til madlavning i forbindelse med store 'møder', hvor mange mennesker var samlet.

Med fundet af rækkerne af kogegruber på den sydlige del af Brokbakken, steg interessen for de tidligere fund af kogegruber på den nordlige og den østlige del af Brokbakken. Kogegruberne i disse dele af Brokbakken var desværre ikke blevet undersøgt systematisk, selv om man på den nordlige del havde afdækket mere end 100 kogegruber.

Udgravningerne på Brokbakken i 2004

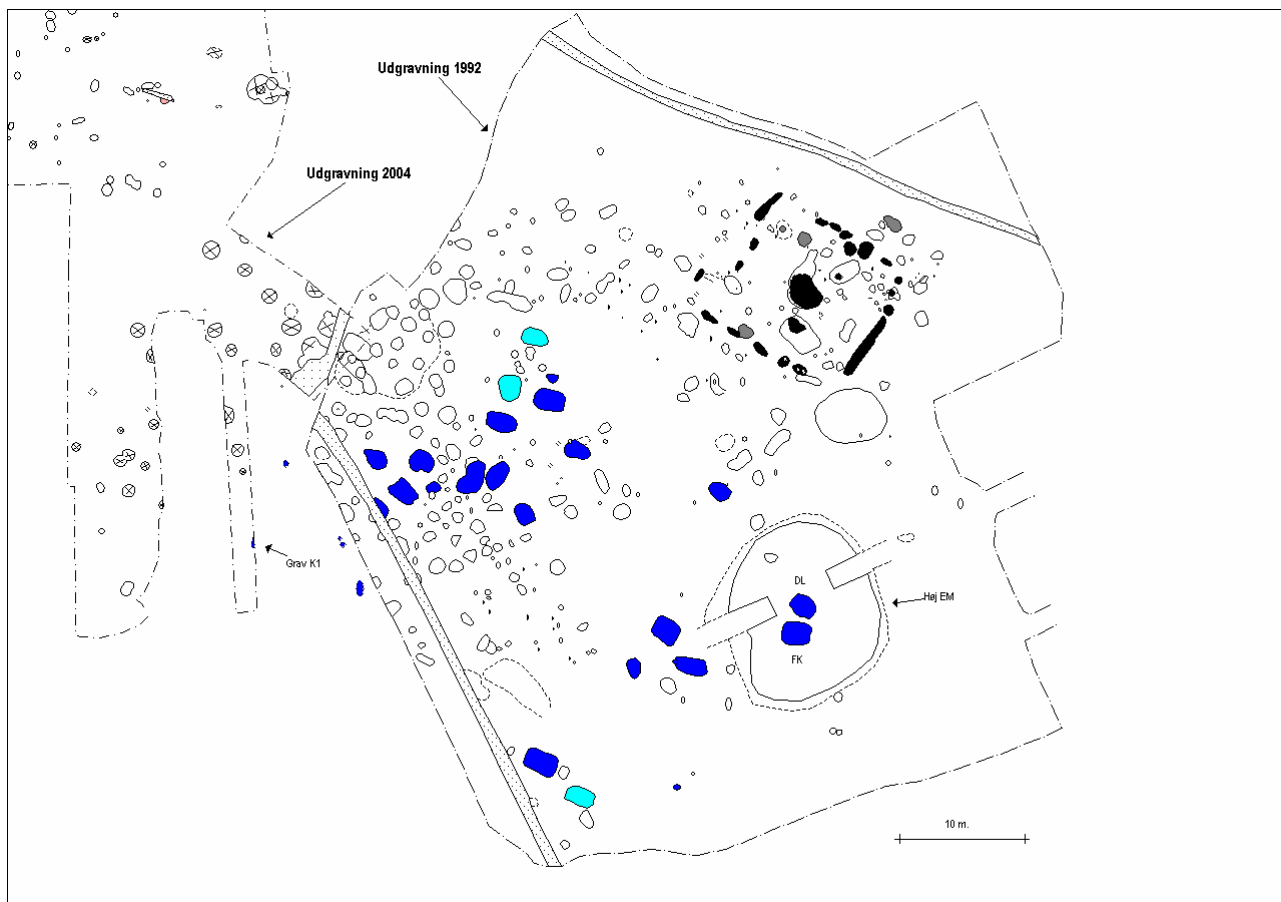
I begyndelsen af 2004 var tiden moden til en udvidelse af byggeriet på den nordlige del af Brokbakken. Viborg Stiftsmuseum så det som en chance for at få nogle flere oplysninger om de fund, man på forhånd vidste, der var i det område, der nu skulle byggemodnes.

Derfor foretog museet for egen regning en arkæologisk prøvegravning. Det blev hurtigt klart, at der stadig var bevarede fortidsminder, især kogegruber, i det aktuelle område. Det blev anledningen til nogle mindre udgravninger, der blev gennemført i løbet af et par uger i foråret 2004.

Figur 3. Oversigtsplan af udgravningerne i 2004 og i 1992

Havde vi sat næsen op efter fine fund, som kunne vække beundring, så ville vi være blevet skuffede. Vi fandt godt nok endnu en jordfæstegrav fra ældre jernalder (grav K1 på figur 4) og kunne da også konstatere, at der i denne grav står hele, fine lerkar som i flere af de andre grave fra området. Men graven blev fundet lige uden for det område, som skulle byggemodnes og bebygges. Da kommunen lovede, at der ikke ville blive lavet anlægsarbejde på dette sted, blev graven dækket til igen og ligger der til en anden god gang. I modsætning til hvad mange tror, så er det faktisk arkæologernes primære opgave at forsøge at få bevaret så mange væsentlige fortidsminder som muligt. Det er med andre ord ikke vores primære opgave at udgrave fortidsminderne; det gør vi næsten kun, når der ingen vej er uden om.

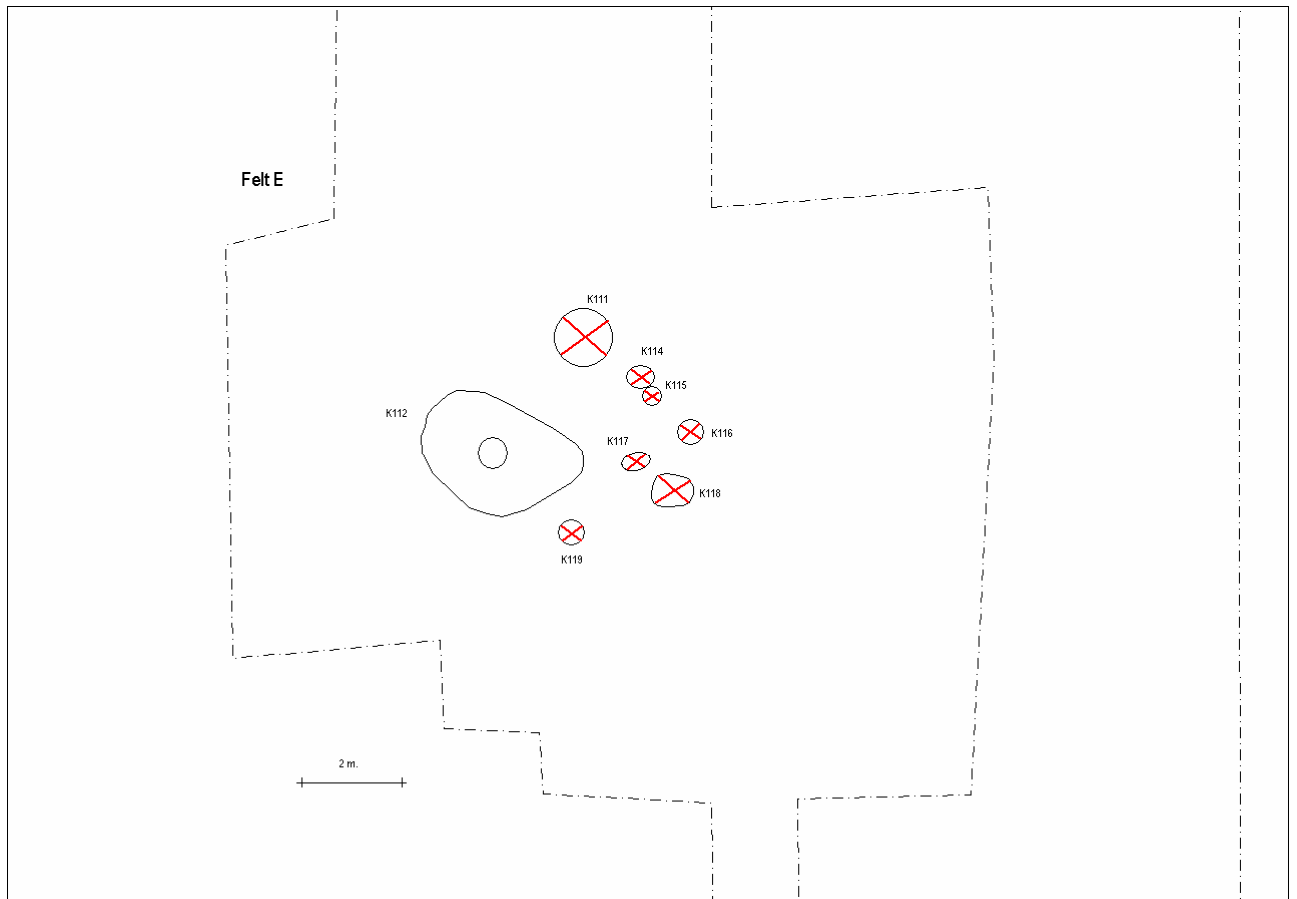

Figur 4. Plan af udgravningerne i felt A i 2004 og af felt fra 1992.

Vi fandt som forventet en hel del kogegruber og fik allerede ved selve udgravningen meget mere at vide om deres placering og fordeling på denne del af Brokbakken. De fleste blev fundet i det vi kaldte område A (se figur 3) og dermed lige ved siden af den 'gamle' udgravning fra 1992. Her var der, som oven for nævnt, fundet mere end 100 kogegruber, men næsten ingen af dem blev udgravet. Vi fandt yderligere 23 kogegruber i dette område (markeret med kryds på figur 4) og udgravede dem alle. Det er interessant, at selv om to af de mange, ret så ensartede kogegruber i område A hang sammen, så er der ingen kogegruber, der med sikkerhed er blevet gravet ned oven i en ældre kogegrube. Dette er faktisk et karakteristisk træk for steder, hvor der er fundet et stort antal kogegruber. Det tyder på, at de kan være anlagt samtidigt eller næsten samtidigt. Man har i hvert fald tilsyneladende kunnet se, hvor der tidligere var anlagt kogegruber. Med de nu fundne kogegruber i område A er det sandsynligt, at der i hele dette område har været ca. 150 kogegruber. Hvis der nu er rigtigt, at de har været brugt til madlavning, kan man måske med nogen forsigtighed begynde at regne på, hvor magen man har kunnet lave og dermed hvor mange mennesker, man har kunnet bespise. Forsøg med madlavning i sådanne kogegruber har vist, at man i hvert fald let kan 'koge' en stor lamme-kølle eller lignende i sådan en jordovn. Mad til i hvert fald 10 personer synes let at kunne være lavet i hver grube. Skulle det nu være sådan, at de ca. 150 kogegruber er blevet brugt ved samme lejlighed, kan man godt forestille sig, at i hvert fald 1500 mennesker kan være blevet bispist på en gang. Det er selvfølgelig langt hen ad vejen gætterier, men efterhånden som vi

finder flere og flere af denne slags arkæologiske lokaliteter, jo bedre rustet bliver vi til at fremsætte kvalificerede gæt.

Udgravningerne på Brokbakken har i denne omgang også vist os et andet mønster. I det lille felt i område E fandt vi kun 7 kogegruber og her tilsyneladende rundt langs østkanten af en større grube. Antallet af kogegruber er således langt mindre end i område A. Hvis vi følger den tidligere fremsatte ide, har man her lavet mad til betydeligt færre - måske 'kun' omkring 75 mennesker.

Figur 5. Plan af udgravningerne i felt E i 2004.

Forholdene på Brokbakken er dog endnu mere komplicerede. Spredt rundt i både område B og område D (se figur 3) findes mere eller mindre isoleret beliggende kogegruber. Her har man måske i løbet af en længere periode ind imellem lavet mad til en ganske lille gruppe mennesker - måske bare en familie.

Samlet tegner der sig et ret kompliceret billede af forholdene på denne lille del af Brokbakken. Faktisk er vi endnu ikke færdige med udgravningen af kogegruberne fra 2004. Vi har nemlig hjemtaget en lang række jordprøver fra kogegruberne, og når de engang er blevet vandsoldet, vil det vise sig, om der er forkullede korn eller frø eller andre interessante 'småting' i jorden. Sådanne umiddelbart 'usle' fund kan give os mange oplysninger om datidens agerbrug, om de dyrkede og de vilde planter, Derudover kan det forkullede materiale også

bruges til dateringer ved hjælp af den såkaldte C14-metode. Disse analyser er endnu ikke foretaget, så måske er der overraskelser i vente.

Inden vi forlader Brokbakken for at se lidt på nærliggende fund, er der endnu et aspekt, der skal nævnes. Da området med grave fra ældre romersk jernalder blev undersøgt i 1992 fandtes der spor efter en mærkelig, næsten unik konstruktion lige nord for gravene (markeret med sort på figur 4). Dateringen af denne konstruktion er usikker, men den er muligvis fra yngre bronzealder. Ganske usædvanligt fandtes der også rester af en mindre gravhøj fra ældre romersk jernalder. Højen var lagt hen over de to største og rigeste af gravene. Selve højen var lavet af muld og i denne muld fandtes overraskende nok stykker af støbeforme og digler, der har været brugt i forbindelse med støbning af bronzegenstande i yngre bronzealder. En bronzesmed kan dermed have fremstillet bronzegenstande på nogenlunde samtidigt med, at kogegruberne er blevet benyttet på Brokbakken.

Men hvor kom nu den muld fra, som man brugte til højen? Det ved vi desværre ikke, men vi ville meget gerne vide det. Lokalteter, hvor der har foregået bronzestøbning er stadig ret så sjældne. Det er dog ikke bare sjældenheden, der gør sådanne pladser spændende, men også det forhold, at sådanne pladser måske primært eller udelukkende findes i tilknytning til bopladser med høj status. En af vores forestillinger om bronzealderens samfund er, at bronzen som råstof og produktionen af bronzegenstande var kontrolleret af samfundets øverste lag. Det kan derfor være interessant at kigge lidt nærmere på andre fund fra bronzealderen i områderne omkring Bjerringbro.

Brokbakken i lokalt perspektiv

Lokaliteter med (mange) kogegruber.

Ved Bjerringbro er det ikke kun på Brokbakken, at der er fundet jordovne. Lige neden for Brokbakken, tæt på gymnasiets parkeringsplads, er der iagttaget adskillige, delvist opløjede jordovne inden for et ganske lille areal. Deres beliggenhed sandsynliggør, at mange er blevet ødelagt ved anlægsarbejderne til gymnasiet, men der kan stadig være en del bevaret på marken lige øst herfor. Hvor mange jordovne, der har været i området ved gymnasiet, er det ikke muligt at sige noget om, men selv et relativt begrænset område med jordovne kan have rummet et stort antal, når de tilsyneladende ligger så tæt, som det blev iagttaget efter pløjningen. Vi ved heller ikke, hvornår disse jordovne er anlagt og har været brugt, men beliggenheden i selve ådalen lige neden for Brokbakken er interessant. På den anden, nordlige side af Gudenåen kender vi også til fund af jordovne. Lige nord for Egeskovskolen blev der forud for byggemodning fundet nogle jordovne forud for byggemodningen ved Kaj Munksvej. Øst for dette område er for en del år siden fundet kogegruber i forbindelse med anlægsarbejder. Derfor er der på figur 6 afsat to firkanter nær ved hinanden nord for Gudenåen. Vi kan selvfølgelig ikke vide, hvor stort området med kogegruber har været, ligesom antallet er meget usikkert. Lige nord for dette område er der i efteråret 2004 fundet spor efter en boplads fra yngre bronzealder.

Gravfund

Ca. 1 km sydøst for Brokbakken er i en af Lundhøjene øst for Gullev fundet mindst to grave fra midten af yngre bronzealder. Den ene indeholdt en bronzesmed med guldbelagt hovede samt en ornamenteret bronzekniv. Den anden grav rummede en urne. I denne fandtes en ornamenteret ragekniv, en pilespid samt en pincet, der ganske usædvanligt var ophængt i en treleddet kæde med en stangknop i enden. Begge gravfund kan betragtes som relativt rige, hvorfor det

er rimeligt at antage, at de døde har haft en rimelig høj status i bronzealderssamfundet. Fra Brokbakken er der kun ca. 1km til Lundhøjene. Hvis man antager, at Brokbakken har været et sted, man samledes i yngre bronzealder, er det måske ikke helt urimeligt at foreslå, at de to gravlagte i Lundhøjene har deltaget i sådanne 'træf' på Brokbakken. Hvis de gravlagte hørte til samfundets top på Bjerringbro-egnen, kan man måske endog forestille sig, at det var dem, der havde organiseret et eller flere af disse 'træf'. Sådanne teorier er vanskelige at sandsynliggøre; det kræver mange tilsvarende fund, hvor man både kender de formodede samlingspladser beliggenhed og de nærliggende gravfund.

Figur 6. Lokalteter med koge-gruber (grønne firkanter), gravfund (grønne cirkler), formodede 'offerfund' (grønne kors) samt bopladser (grøn rhombe) fra bronzealderen.

Offerfund

Det er bemærkelsesværdigt, at der inden for en afstand på 3km fra Brokbakken er gjort flere 'offerfund' fra bronzealderen ved Gudenåens bredder. Lidt vest for den gamle bro over åen er fundet en bronzespydspids og en bronzedolk på hver sin side af Gudenåen. Lidt længere mod vest er fundet et bronzesværd, og endnu længere mod vest er fundet noget så usædvanligt som et ornamenteret benskaf til en celt (bronzeøkse).²

Det er ikke sikkert, at alle disse genstande er nedlagt med samme formål og de er heller ikke helt samtidige. Men de kan meget vel være samtidig med koge-gruberne på Brokbakken.

² Der er gjort endnu et formodet offerfund lidt vest for Brokbakken. På kanten af bakkedraget i Bøgeskoven syd for Gudenåen er fundet en bronzeøkse – en såkaldt randlisteøkse. Da den formodentlig er noget ældre end både koge-gruberne og de andre offerfund er den dog knap så interessant i denne sammenhæng

Tilsammen skal lokaliteterne med mange kogegruber, de rige gravfund ved Gullev og de relativt mange offerfund langs Gudenåen måske ses i en fælles sammenhæng. Området ved Bjerringbro kan i den tidlige og centrale del af yngre bronzealder (ca. 1050-700 f.Kr.) have været et område med en speciel regional status. Det kræver dog flere undersøgelser og flere fund, før det kan afgøres med rimelig sikkerhed.

Brokbakken i et større perspektiv

Der er formodentlig næsten ingen andre steder, hvor der er foretaget så omfattende undersøgelser af et område, der både rummer kogegruber på rækker og samlinger af kogegruber uden noget system. Derfor udgør fundene fra denne lokalitet en af de bedste muligheder for at belyse, hvad der er foregået disse steder og hvornår det er foregået. Det er derfor glædeligt, at der er planer om at publicere fundene fra Brokbakken.

Desværre ved vi stadig meget lidt om bopladserne fra bronzealderen i omegnen af Bjerringbro, her må vi håbe på nye fund. Mulighederne for at sætte bronzealderens aktiviteter på Brokbakken i relation til nærliggende grave og offerfund er dog et aspekt, der gør fundene fra Brokbakken mere interessante end andre tilsvarende lokaliteter. Det gælder også fundene fra bronzestøbning og den meget usædvanlige 'bygning', der blev fundet i 1992 (se figur 4). Fundene fra Brokbakken er med andre ord meget væsentlige for forskningen i bronzealderens samfund.

Tak til Bjerringbro Kommune for det gode samarbejde i forbindelse med udgravningen.

Relevant litteratur

Jørgen Jensen: Danmarks Oldtid – Bronzealder 2000-500

Diverse oplysninger:

Viborg Stiftsmuseums j. nr.:	VSM G693
Lokalitet:	Brokbakken
Sogn, herred og amt:	Gullev, Houlbjerg, Viborg
Dansk Kulturhistorisk Centralregister:	130504-71
Kulturarvsstyrelsens j. nr.:	2003-2122-0405
Bygherre:	Bjerringbro Kommune
Areal:	Dele af ca. 1,3ha.
Rendegravemaskine fra:	Bjerringbro Entreprenør og Kloakservice
Deltagere i udgravningen:	Arkæolog Martin Mikkelsen (ansvarlig) Arkæolog Mikael H. Nielsen (beretningspligt) Arbejdsmand Mogens K. Sørensen

Dokumentationsmaterialet bestående af beretning, tegninger, fund, fotos m.v. opbevares på Viborg Stiftsmuseum, Hjultorvet 4, 8800 Viborg.

Undersøgelsen er betalt af Bjerringbro Kommune

Om bygherrerapporter

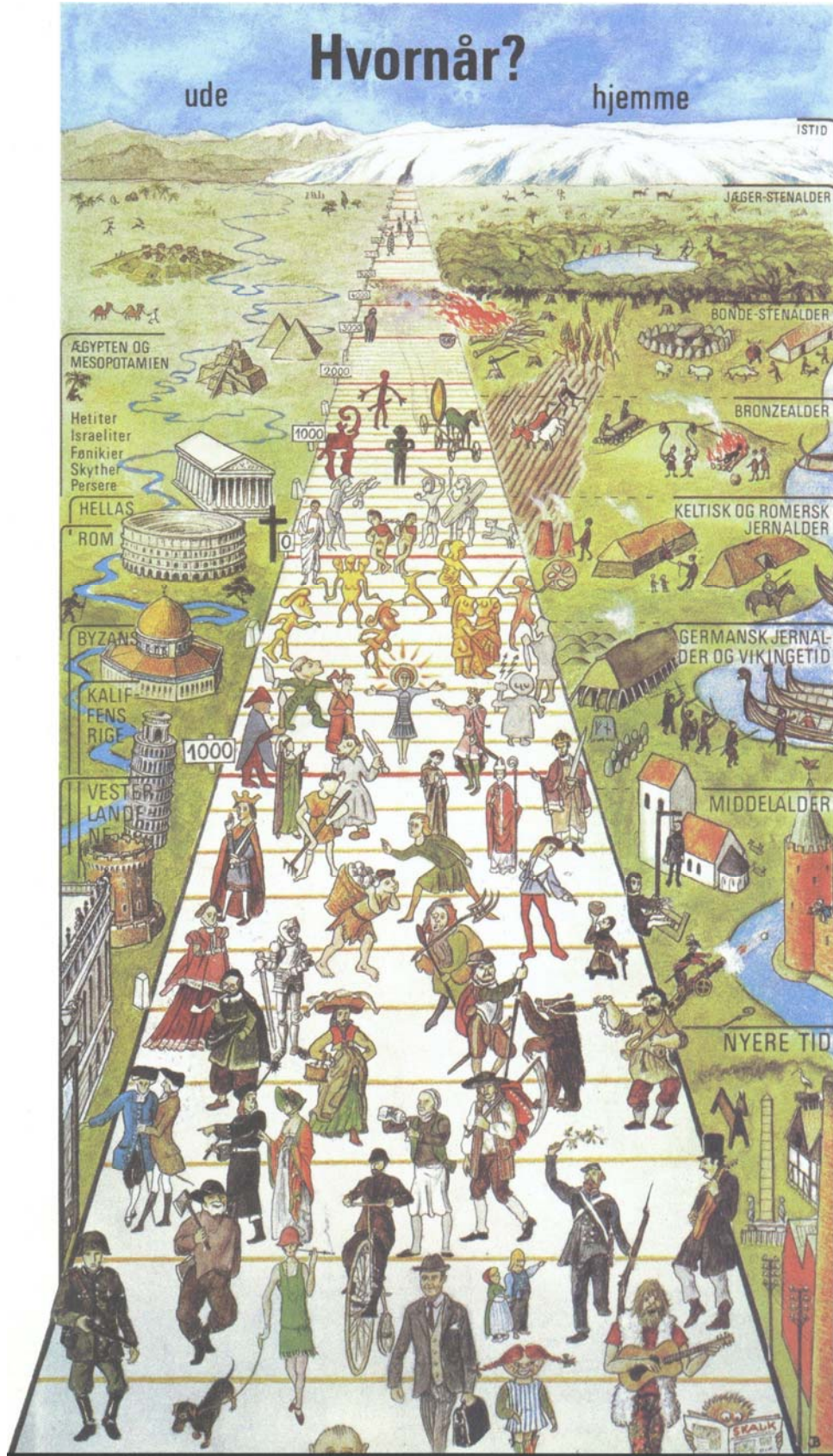
Når der er foretaget en arkæologisk udgravning, der er helt eller delvist finansieret af en privat eller offentlig bygherre, skal der udarbejdes en særskilt rapport til bygherren. Bygherrerapporten skal være almindeligt tilgængelig, præsentere udgravningens resultater og sætte dem i sammenhæng med det omgivende landskabs kulturhistorie.³

Viborg Stiftsmuseum har besluttet at udgive museets bygherrerapporter i en fortløbende serie. Bygherrerapporter kan købes ved henvendelse til museet.

Liste over Viborg Stiftsmuseums bygherrerapporter

1. Båndruplund – en boplads fra bronzealder og tidlig jernalder. Martin Mikkelsen. 2004
2. Nordentofte, Skals – en boplads fra sen yngre stenalder, bronzealder og tidlig jernalder. Martin Mikkelsen og Mikael H. Nielsen. 2004
3. Brokbakken – en samlingsplads? fra bronzealder og en gravplads fra ældre jernalder. Martin Mikkelsen og Mikael H. Nielsen. 2004

³ Kulturarvsstyrelsen: Retningslinjer for udformning af rapport til bygherre/anlægsmyndighed

Gengivet med tilladelse fra tidsskriftet SKALK